

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING VATANPARVARLIK MADANIYATINI
SHAKLLANTIRISHGA ILMIY YONDOSHUVLAR**

Yusupova Miringul Jalgasbayevna

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti v.v.b. dotsenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15809021>

Annotasiya. Maqolada bugungi kunda Yangi O‘zbekistonda O‘zbekistonning bo‘lajak mutaxassislarida milliy ong, milliy ma‘naviyat, vatanparvarlik, fuqarolik va ongli faoliyatining rivojlanishining ilmiy asoslari tahlil qilingan. Shu bilan birga, shaxsning global fuqaroligini shakllantirishda milliy o‘zligini anglashning o‘ziga xos ahamiyati hamda ushbu jarayonda yetakchi rol o‘qituvchiga, ayniqsa boshlang‘ich va maktab o‘qituvchilariga yuklanganligi yosh avlodga etnik tajribani etkazuvchi va uning jahon makoniga integratsiyalashuviga xizmat qilishi bilan bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda aynan ularda asosiy kasbiy kompetetsiyalar qatorida Yangi O‘zbekiston vatanparvarligini shakllantirish va singdirish muhimligi tizimli talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston vatanparvarligi, kasbiy kompetetsiyalar, etnik, bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogik oliy ta‘lim tizimi, ilmiy va yondoshuvlar.

Аннотация. В статье анализируются научные основы развития национального самосознания, национальной духовности, патриотизма, гражданственности и сознательной активности у будущих специалистов Узбекистана в Новом Узбекистане сегодня. При этом особое значение осознания национальной идентичности в формировании глобальной гражданственности личности и ведущая роль в этом процессе отводится учителям, особенно учителям начальной и средней школы, которые передают этнический опыт молодому поколению и служат его интеграции в мировое пространство, системно трактуют важность формирования и привития им патриотизма Нового Узбекистана, среди основных профессиональных компетенций, в подготовке будущих учителей.

Ключевые слова: патриотизм Нового Узбекистана, профессиональные компетенции, этническая принадлежность, будущий учитель, система педагогического высшего образования, научные и подходы.

Annotation. The article analyzes the scientific foundations of the development of national self-awareness, national spirituality, patriotism, citizenship and conscious activity among future specialists of Uzbekistan in New Uzbekistan today. At the same time, special importance of awareness of national identity in the formation of global citizenship of the individual and the leading role in this process is given to teachers, especially primary and secondary school teachers who pass on ethnic experience to the younger generation and serve its integration into the world space, systematically interpret the importance of forming and instilling in them the patriotism of New Uzbekistan, among the main professional competencies, in the training of future teachers.

Keywords: patriotism of New Uzbekistan, professional competencies, ethnicity, future teacher, system of pedagogical higher education, scientific and approaches.

Kirish. Har bir davlat kelajagi mutaxassislarning bilim darajasiga bog'liqligini anglash, o'quvchilarning o'ziga va kasbiy qobiliyatlariga bo'lgan ishonchini shakllantirishga qaratilgan kadrlar tayyorlashga asoslangan yangi ta'lim tizimini innovatsion yaratishga olib keldi. Bugungi kunda pedagogik ta'lim bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini qator yondoshuvlar va texnologiyalar asosida yangicha rivojlantirishga qaratilgan. Shunday ekan, Yangi O'zbekiston Respublikasining yangi shakllanayotkan o'qituvchilarning uzluksiz pedagogik ta'lim kontsepsiyasida o'qituvchi faoliyatining yo'nalishlaridan biri bo'lib borayotgan integratsiya jarayonlari, jahon ta'lim makonining rivojlanish tendentsiyalarini yo'lga qo'yish qobiliyati sifatida belgilab qo'yilgan. Uning mohiyati zamonaviy ta'limning tobora ko'p madaniyatli bo'lib borayotganidan iborat.

Muammoning tahlili va munozarasi. Sanab o'tilgan ko'rsatmalar bugungi kunda zamonaviy ta'lim tizimida oliy ta'lim maqsadini turli pozitsiyalarda va turli kontekstlarda (shaxsiy rivojlanish, kasbiy rivojlanish, vatanparvar o'qituvchini shakllantirishga qaratilgan qator omillar va boshqalar) ko'rib chiqadigan ko'plab o'rnatilgan paradigmalar mavjudligidan dalolat beradi. Shunday qilib, bo'lajak o'qituvchining shaxsiy rivojlanishi kontekstida universitetning maqsadi - talabada dunyo, jamiyat va madaniyatdagi o'zaro bog'liq munosabatlarni qabul qilishga qodir yaxlit dunyoqarashni shakllantirishdir. Bunda eng asosiysi bo'lajak o'qituvchi shaxsining muhim kuchlarini rivojlantirish va ochishga to'g'ri yo'naltirilishida, yangi muayyan muhit va jamiyatdagi hayot sharoitlariga moslashishda.

Ta'lim muassasalari ham yoshlarda vatanparvarlik tuyg'ularini, jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi va farovonligi uchun mas'ul bo'lish zarurligini shakllantirish uchun ijtimoiy makon sifatida qaraladi.

Ta'kidlash joizki, davlatimiz tomonidan yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalalariga katta e'tibor qaratilib kelingan. Shunday bo'lsa ham Yangi O'zbekiston Respublikasi hukumati yangi tarraqiyot davrida o'z ichki va tashqi pozitsiyalarini qayta ko'rib tahlil qilar ekan, vatanparvarlik tarbiyasi tizimi masalalariga taalluqli ta'lim, tillarni rivojlantirish, etnik-madaniy tarbiya, ta'lim muassasalarida tarbiya, madaniy meros, fuqarolarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bo'yicha davlat dasturlari va konsepsiyalarida yuksak milliy ongga ega bo'lgan fuqarolarni shakllantirishga ko'maklashuvchi samarali metodik ta'minlangan vatanparvarlik tarbiyasi tizimini yaratish va uni joriy etish orqali Yangi O'zbekiston manfaatlarini himoya qilishga qodir bo'lgan vazifalar belgilanishi zarur. Yillar davomida amalda bo'lgan vatanparvarlik tarbiyasi tizimi ham xuddi shunday qayta ko'rib chiqilishi zarur.

Yangi O'zbekiston Respublikasida oliy pedagogik ta'lim faqat kasbiy bo'lishdan tashqari oliy maqsad, yangi Yangi O'zbekiston vatanparvarligini shakllanishining kafolati sifatida bo'lajak o'qituvchilarning vatanparvarlik madaniyatini shakllantirish mexanizmiga aylanishi lozim.

Hozirgi kunda oliy ta'lim tizimida pedagogik yo'nalishlarda psixologik vapedagogika, tarixiy-gumanitar fanlarda "vatanparvarlik tarbiyasi"ni talqin qilishda yagona yondashuv ishlab chiqilmagan. Bu bugungi kunda mavjud bo'lgan turli nuqtai nazarlardan dalolat beradi.

Yangi O'zbekiston ta'lim tizimida, ayniqsa pedagogik oliygohlarida kadrlarni tayyorlash – bu milliy madaniyat va jahon sivilizatsiyasining bardavom qadriyatlarini o'zlik qadriyatlar bilan, yuksak axloqiy va ijodkor shaxslarning fuqarolik, insonparvarlik, umuminsoniy

fazilatlarini shakllantirish jarayoni bo'lishi kerek.

Bizningcha, agar Yangi O'zbekiston vatanparvarligi tarbiyasi barcha ta'lim muassasalarining yetakchi yo'nalishlaridan biriga aylansa, yuqoridagi barcha yondashuvlar amalga oshishi mumkin.

Oliy ta'lim sharoitida Yangi O'zbekiston vatanparvarligi turli taraqqiyot bosqichlarini bosib o'tgan milliy ta'lim modeli sharoitida shakllanib kelgan:

- reproduktiv-pedagogik sivilizatsiya bosqichi orqali ta'limning kattalar va yosh avlodning hayotiga o'zaro bog'liqligi bilan tavsiflanadi;

- ijodiy-pedagogik sivilizatsiya (ta'lim katta avloddan yoshlarga tajriba o'tkazishga qaratilgan maxsus tashkil etilgan faoliyatga aylanadi, ta'lim mazmunini shaxs ehtiyojlaridan begonalashtirish bilan tavsiflanadi) shakllantirilgan;

- pedagogik sivilizatsiya ya'ni inson madaniyatining o'sishi, ta'limni o'qituvchi va talabaning sub'ektiv tajribasi sifatida tashkil etish, dialogli o'qitish usullarining rolini kuchaytirish (bu darajadagi ta'lim mazmuni uning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish vositasi sifatida qarash) orqali erishilgan [4].

Shunday qilib, o'tkan yillar davomida oliy ta'lim tizimida pedagogik yo'nalishdagi kadrlar, ko'nikma va malakalar, qarashlar va e'tiqodlar tizimi bilan ifodalanadi. Ushbu yondashuvda vatanparvarlik ta'lim jarayonida kasbga tayyorlovchi asosiy kompetensiyalar sifatida emas, balki ta'lim muhitidagi qo'shimcha tadbirlar doirasida amalga o'shirilib kelinmoqda.

“Ta'lim mazmuni” tushunchasi Yangi O'zbekiston vatanparvarligini shakllantirish milliy g'oyasini saqlab qolgan holda, jahon ta'lim makoniga integratsiyalashuv maqsadini ko'zlagan holda o'zining milliy ta'lim modelini qurayotgan paradigmaga qarab o'z ma'nosini o'zgartiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan paradigma nuqtai nazaridan ta'lim mazmuni bilim, ko'nikma va ijodiy faoliyat tajribasi va hissiy-qadriyat munosabatlarining moslashtirilgan tizimi asosida ochiladi. Bu esa ma'naviy madaniyatni avlodlarga ko'paytirish, saqlash va etkazishga tayyor shaxsni shakllantirish imkonini beradi [3]. Shu bilan birga, ta'lim mazmuni tabiiy xususiyatlar (sog'lik, qobiliyat), ijtimoiy fazilatlar (fuqarolik faollik) va madaniy sub'ektning fazilatlarini (erkinlik, insonparvarlik, ma'naviyat, ijodkorlik) rivojlantirishga qaratilgan.

Zamonaviy ta'lim jarayonida Yangi O'zbekiston ta'limga zamonaviy jamiyatning buzg'unchi tendentsiyalariga qarshi turish va yoshlarning o'z yo'nalishida ilg'or tendentsiyalarni yaratish nuqtai nazaridan qaraydi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim siyosati avlodlar tajribasini hisobga olgan holda xalqlar o'rtasidagi o'zaro tushunish asosida zamonaviy jamiyatga integratsiyalashgan fuqaroni shakllantirishga qaratilgan.

Bunday zamonaviy yondashuvga ko'ra, davlat tomonidan fan, vatanparvarlik va madaniy-ma'rifiy tarbiya, ta'lim-tarbiya sohasida oliy ta'lim muassasalarining asosiy vazifalari belgilab beriladi. Ammo oliy ta'lim muassasalari o'z faoliyati yo'nalishlarini o'zi tartibga soluvchi davlat kelajagiga bevosita aloqador yo'nalish sifatida ushbu vaziyfalarni amalga tadbiq qilish imkoniyatlari o'z qo'lida. Shunday ekan, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish natijasida olimlar oliy o'quv yurtining asosiy vazifasini vatanparvarlik g'oyalari doirasida shakllangan vatanparvarlik fazilatlariga ega shaxsni tarbiyalashda ko'rishini ko'ramiz, ammo bu asosiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish jarayonidan keyin nazarda tutilgan.

Vatanparvarlik tarbiyasi har xil yondashuvlardan foydalanadi, ularning har biri u yoki bu jihatni ta'kidlaydi. Lekin bugungi kun talablari shuni taqozo etadiki, bo'lajak o'qituvchilarda vatanparvarlik madaniyatini shakllantirish mustaqil yo'nalish sifatida alohida, yaxlit va har tomonlama amalga oshirishni lozim. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchilarning vatanparvarlik madaniyatini shakllantirish jarayoni doirasida ilmiy yondashuvlarni ko'rib chiqsak.

Kognitiv-axborot yondashuvi turli mavzular va rivojlanayotgan ijtimoiy-madaniy muhitni o'zgartirish, yaniy ta'limni ijtimoiy-madaniy jihatlarida vatanparvarlik hodisasini tushunishga, vatanparvarlik dunyoqarashini shakllantirishga va bo'lajak o'qituvchining shaxsiy o'sishini doimiy ravishda takomillashtirish va vatanparvarlik o'zini-o'zi anglash, vatanparvarlik bilimlarini shakllantirish, an'analarni samarali tashkil etish va madaniy me'yorlarni o'zlashtirish uchun bilim olishga ichki motivatsiyasini rivojlantirishga yo'naltirish imkonini beradi.

Gumanistik yondashuv: bo'lajak o'qituvchi shaxsining vatanparvarlik tarbiyasi muammolarini hal qilishda vatanparvarlik faolligi va mustaqilligining yuqori darajasiga o'tishini ta'minlaydi, yaniy oliy ta'lim jarayonida sub'ekt-sub'ekt munosabatlarini shakllantiradi.

Shakllantirishning o'ziga xos usullari, shakllari va vositalarini amalga oshirish, hamkorlik holatida bo'lish, o'qituvchilar va talabalarning birgalikda yaratish imkoniyatini beradi. Buning natijasida ma'lum bir shaxsda vatanparvarlik madaniyati mujassamlanadi.

Ratsionalistik yondashuv bu bo'lajak o'qituvchining ijtimoiy faol xulq-atvorini uning tashqi muhitdagi o'zgarishlarga reaksiyasi sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi xulq-atvorning psixologik nazariyasiga asoslanadi, yaniy tadqiqot jarayonida madaniy yondashuv yoshlarni vatanparvarlik faoliyatida ijodkorlik va yangilik asosida tarbiyalashga qodir vatanparvarlik qobiliyatiga ega o'qituvchini tayyorlashda zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga muvofiqligi nuqtai nazaridan o'quv fanining mazmunini qayta ko'rib chiqish imkonini beradi.

Madaniy yondashuv. Bunday yondashuv bo'lajak o'qituvchilarning madaniy o'zini o'zi anglashini shakllantirishga va shu asosda ularda boshqa madaniyatlarga nisbatan bag'rikenglik munosabatini rivojlantirishga imkon beradi, yaniy shaxsiyat va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni qadriyatlar tizimi sifatida belgilab beradi va bo'lajak o'qituvchining unga yangi narsalarni kiritish imkoniyatini belgilab berdi

Subyektiv yondashuv doirasida bo'lajak o'qituvchilarning vatanparvarlik madaniyatini shakllantirish jarayoni talabalar – bo'lajak o'qituvchilar, oliy ta'lim professor-o'qituvchilari va o'quv bo'limlari mutaxassislarining faoliyatini qamrab oladi. Bu esa o'z navbatida, ularning ta'lim faoliyatida, kasbiy-pedagogik faoliyatda va tashkiliy-ma'rifiy faoliyatda faol va ongli ishtirokini nazarda tutadi. Bo'lajak o'qituvchilarning vatanparvarlik madaniyatini shakllantirish jarayonida sub'ektiv yondashuv tayyor vatanparvarlik fazilatlarini yuklamaydi, balki shaxsning vatanparvarligining namoyon bo'lishining o'ziga xos modelini tanlash erkinligini, bilim, ko'nikma va qobiliyatlarning rivojlanish darajasi, hayotiy tajribasi asosida o'z vatanparvarlik xulq-atvorini shakllantirishni tan oladi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv shaxslararo munosabatlarni insonparvarlashtirishga, muloqot sub'ektlari o'rtasida hurmatli munosabatni rivojlantirishga, bu etnik xususiyatdan tashqarida boshqa madaniyat va an'analarga hurmatni rivojlantirishga yordam beradi.

Germenevtik yondashuv talabaga hujjatlar, adabiyotlar, fikrlarni o'rganish asosida o'z shaxsini shakllantirishga, so'ngra o'z pozitsiyasini jamiyatda mavjud bo'lgan pozitsiya bilan

solishtirishga va o'zini madaniyat va jamiyatda shaxs sifatida mustahkamlashga imkon beradi.

Integral yondashuv qo'shma ta'lim faoliyati tashabbuskori bo'lgan ta'lim tizimlarini (oliy ta'lim va boshqa ta'lim tashkilotlari) birlashtirish, moslashuvchan, ammo izchil vatanparvarlik-tarbiyaviy muhitni yaratish.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv bo'lajak o'qituvchining samarali shaxslararo va ijtimoiy munosabatlarga kirishish, pedagogik vaziyatni tahlil qilish va noaniqlik sharoitida o'zining va "boshqalarning" manfaatlari, maqsadlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, jamiyat normalari va qadriyatlariga zid bo'lmagan qarorlar qabul qilish qobiliyatini aks ettiradi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv vatanparvarlik madaniyatini shakllantirishda ilmiy va amaliy yo'nalishning birligini ta'minlaydi hamda oliy ta'lim tizimining ta'lim dasturlari, usullari, vositalari va shakllarini qayta ko'rib chiqish va yangilash, shu orqali ularni bo'lajak o'qituvchilarning Yangi O'zbekiston vatanparvarligini tarbiyalashning asosi sifatida bo'lajak o'qituvchilarning vatanparvarlik madaniyatini shakllantirishga yo'naltirish zaruriyatini tug'diradi[7].

Tahlil natijalari. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qiladigan, shaxsiy va jamoaviy manfaatlar birligiga intiladigan shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon. Boshqa odamlarga va ularning qadriyatlariga bag'zirikeng shaxsni shakllantirishga qaratilgan harakatlar tizimi.

Insonlarning ma'naviy birligi va o'zaro tushunishi, qarama-qarshilikning nomuvofiqligini bartaraf etish uchun ta'lim sohasidagi sa'y-harakatlarni yangilash va yangi vositalarni tanlash, dunyoqarashni, vatanparvarlik ongini shakllantirish;

- "madaniyatli shaxs, ma'lum hayotiy qadriyatlar va ideallarga ega bo'lgan mutaxassis" ni shakllantirish [6];

Shunday qilib, tizimli-faol yondashuv bo'lajak o'qituvchilarning vatanparvarlik madaniyatini shakllantirishning har bir bosqichida quyidagilarga keng imkon yaratadi:

- maqsadni vatanparvarlik madaniyatini shakllantirish yo'nalishlarini aks ettiruvchi asosiy vazifalar tizimi ko'rinishida taqdim etish;
- tuzilgan vazifalar asosida nafaqat ta'lim jarayonida shakllanishi kerak bo'lgan harakat usullarini, balki ularning o'zaro aloqadorligida o'qitish mazmunini ham asoslash;
- bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishining yutug'i sifatida vatanparvarlik madaniyatini shakllantirish jarayonining asosiy natijalarini ajratib ko'rsatish.

Xulosa. Bo'lajak o'qituvchilarning vatanparvarlik madaniyatini shakllantirish jarayonida biz foydalanadigan tizimli-faollik yondashuvi kelajakdagi o'qituvchining vatanparvarlik madaniyatini shakllantirish muammolarini hal qilishda Davlat ta'lim standartining tarkibiy qismlarining o'quv fanlarining ta'lim salohiyatidan foydalangan holda ta'lim jarayonining barcha sub'ektlarining (universitet o'qituvchisi, o'quv bo'limi mutaxassislari, bo'lajak o'qituvchi) mutanosib harakatlaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Аронов, А.А. Система патриотического воспитания учащейся молодежи [Текст] / А.А.Аронов. - М., 2004.
2. Гасанов, З.Т. Цель, задачи и принципы патриотического воспитания граждан [Текст]

- / З.Т. Гасанов // Педагогика. - 2005. - №6. - С.59-63.
3. Сергеева, В.В. Патриотическая культура личности [Текст]: спецкурс / В.В. Сергеева. - Павлодар: ПГУ, 2009. - 256 с.
 4. Сергеева, В.В. Реализация потенциальных способностей будущих педагогов [Текст]: практическое руководство по прохождению педагогических практик / В.В. Сергеева. - Павлодар, 2010. - 70 с.
 5. Здерева, Г.В. Теория и методика вузовской подготовки студентов к патриотическому воспитанию учащихся [Текст]: дис. ... д-ра пед.наук: 13.00.08 / Г.В. Здерева. - Тольятти, 2005. - 400с.
 6. Сластенин, В.А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры [Текст] / В.А. Сластенин// Педагогическое образование и наука. - 2004. - № 5.- С. 4-15.
 7. Столяренко, Л.Д. Педагогическая психология [Текст] / Л.Д. Столяренко. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. - 544 с.
 8. Шарафеева, А.Ф. Проблема воспитания студентов педагогического вуза как носителя идей патриотизма [Текст] / А.Ф. Шарафеева // Труды городской научной-практической конференции. - Казань, 2001. - С. 123127.
 9. Banks, J. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching [Text] / J. Banks. - Boston, 2001. - 256 p.